

2. DA LI JE PROBLEM KONKURENTNOSTI SHVAĆEN NA PRAVI NAČIN U OKVIRU „NOVE” RAZVOJNE EKONOMSKE PARADIGME CRNE GORE?

Anđelko S. Lojpur*

Sažetak: Nivo nacionalne konkurentnosti odražava i nivo sposobnosti određene zemlje da svom stanovništvu omogući rastući prosperitet, što podrazumijeva adekvatan balans između postizanja mikro i makrokonkurentnosti. Konkurentnost nacionalne ekonomije uslovljena je mnoštvom faktora, s tim što se na bazi iskustava razvijenih zemalja može zaključiti da na značaju sve više dobijaju faktori zasnovani na znanju i inovativnosti.

Ključne riječi: *konkurentnost, inovacije, ekonomija zasnovana na znanju*

Abstract: The level of national competitiveness reflects the level of ability of a particular country to allow its population growing prosperity, which means to achieve an adequate balance between micro-and macro-competitiveness. The competitiveness of the national economy is caused by many factors, but, based on the experiences of developed countries, it could be concluded that the factors based on knowledge and innovation are getting more important.

Key words: *competitiveness, innovations, knowledge economy*

2. 1. UVODNE NAPOMENE

Proces tranzicije crnogorske privrede i društva u cjelini sam po sebi predstavlja cilj pun izazova. Ako je čitav svijet u tranziciji, onda nama predstoji višeslojna tranzicija. Time se, s obzirom na trenutnu ekonomsku i ukupnu društvenu situaciju, potreba za korjenitim preobražajem crnogorske privrede u jedan efikasan, tržišnom svijetu primjereniji obrazac, iznova nameće kao neodložan imperativ. U najkraćem, to podrazumijeva privredu koja će biti okrenuta izvozu i zasnovana na znanju. Pri tome, krajnji cilj ukupnih naših nastojanja koja se tiču budućnosti svakako mora da predstavlja podizanje ukupnog kvaliteta života svih građana u Crnoj Gori, a što se u krajnjem svodi na zahtjev za podizanjem nivoa konkurentnosti nacionalne ekonomije.

---

* Prof. dr Anđelko Lojpur, Ekonomski fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica

U današnjoj, sve više otvorenoj i integrisanoj svjetskoj ekonomiji, problem konkurentnosti nesumnjivo zauzima centralno mjesto. Sve intenzivnija konkurencija prijeti opstanku, kako preduzećima koja nijesu u stanju da se transformišu, da budu inovativna, produktivna i sposobna da odgovore na pritiske iz okruženja tako i čitavim nacionalnim ekonomijama.

Borba za osvajanje tržišnog prostora postaje sve agresivnija i dinamičnija, a u njenoj osnovi nalazi se dostignuti nivo konkurentnosti. Globalizacija, kao i sve prisutnije inovacije na polju tehnologije, bitno su promijenile pravila igre na svjetskom tržištu i uvele novine u poslovnoj orijentaciji preduzeća. Istovremeno, pojava globalizacije ne samo da je maksimalno zaoštrila konkurenciju preduzeća i država na svjetskom tržištu nego je težište sa cjenovnih pomjerila ka necjenovnim faktorima konkurentnosti. Pojmovi kao što su: ekonomija znanja, tehnotronsko doba, postbi-znis, e-ekonomija, mrežna ekonomija i sl., danas su nesumnjivo dio naše realnosti.

U ovom radu polazi se od ključne spoznaje da nivo nacionalne konkurentnosti odražava i nivo sposobnosti određene zemlje da svom stanovništvu omogući rastući prosperitet, što podrazumijeva adekvatan balans između postizanja mikro i makro-konkurentnosti. U tom smislu, polazna hipoteza u radu se može saopštiti na način da je konkurentnost nacionalne ekonomije uslovljena mnoštvom faktora, s tim što se na bazi iskustava razvijenih zemalja može zaključiti da na značaju sve više dobijaju faktori zasnovani na znanju i inovativnosti, tzv. *necjenovni faktori konkurentnosti*.

2. 2. ZNAČAJ POSTIZANJA I RAZUMIJEVANJA SADRŽAJA KONKURENTSKE PREDNOSTI ZA NACIONALNU EKONOMIJU

Danas skoro da je teško govoriti o nivou ekonomskog razvoja jedne zemlje, a da se pri tome u fokus pažnje ne stavi dostignuti nivo njene konkurentnosti. Usponi i padovi pojedinih nacionalnih ekonomija, tj. njihova ciklična kretanja, potvrdila su da ne postoje privrede koje osobine konkurentnosti i prestiž iskazuju i mogu ostvarivati u svim privrednim granama i njihovim segmentima u dugom roku. Ujedno, tok međunarodnih ekonomskih odnosa i dinamičnost internacionalne konkurentnosti uzrokuju promjenu i utiču na gubljenje starih, kao i na osvajanje, usavršavanje i poboljšavanje novih konkurentskih pozicija. Isto tako, konkurentnost je već odavno na nacionalnom nivou postala jedna od najaktuelnijih briga i podjednako zaokuplja kako nerazvijene tako i najrazvijenije zemlje. To je i neophodan uslov da privreda neke države, kao cjelina, održi i unapređuje konkurentske pozicije u globalnoj i sve kompleksnijoj svjetskoj privredi.

Pitanje nacionalne konkurentnosti posebno dobija na značaju u uslovima globalizacije, koja karakteriše savremene tokove biznisa i bitno mijenja pravila igre na svjetskom tržištu. To podrazumijeva potrebu za korjenitim promjenama u poslovnoj orijentaciji preduzeća, tako da i borba za očuvanje postojećih tržišta i potrošača postaje sve agresivnija i bezobzirnija.

Konkurentske prednosti i eventualno zauzimanje pozicije *lidera* od strane pojedinih država u određenim industrijskim granama ili njihovim segmentima, teško se

stiču. Takođe, praktična iskustva pokazuju da se vodeće pozicije u međunarodnoj konkurentnosti često ostvaruju u samo nekoliko privrednih grana ili samo od strane firmi koje uspiju da razviju *konkurentne* osobine.

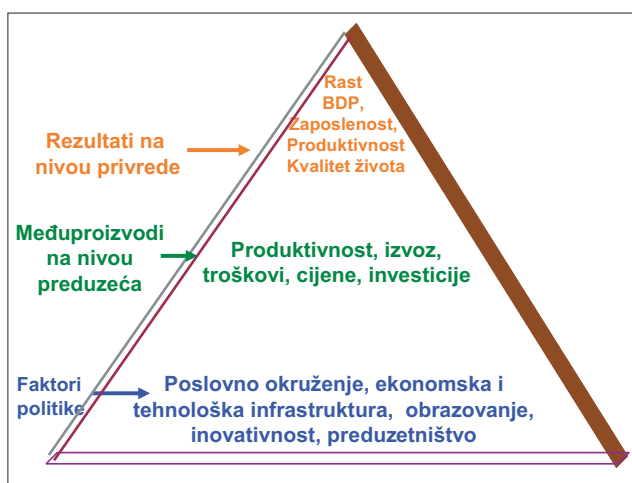
Razumijevanje pojma i suštine koncepta konkurentnosti zapravo podrazumijeva razumijevanje suštine prosperiteta jedne privrede. Bolje reći, radi se o sposobnosti jedne nacionalne ekonomije da postigne uspjeh na svjetskom tržištu, što bi u konačnom trebalo da rezultira boljim životnim standardom za sve. Pri tome se u osnovi ovih pokazatelja nalaze efekti koji se mogu postići i koji se postižu na nivou pojedinih preduzeća, što govori u prilog povezanosti mikro i makronivoa konkurentnosti.

U funkciji zalaganja za promjenu odnosa prema poimanju problema konkurentnosti, ističemo pristup M. Portera, koji sve determinante konkurentnosti dijeli u dvije osnovne grupe:

- a) kontekstualne i
- b) mikroekonomske.

Kontekstualne determinante konkurentnosti odnose se na makroekonomski ambijent, a obuhvataju društveni, ekonomski, politički, pravni i socijalni aspekt funkcionisanja jedne privrede. Jasno je da se ovdje radi o konstituentama koje su potreban, ali ne i dovoljan uslov za postizanje većeg nivoa nacionalne konkurentnosti. U tom smislu isti se dopunjava mikroekonomskim konstituentama jer se vrijednost stvara na mikroekonomskom nivou, tj. „preduzeća¹, a ne vlada stvaraju novu vrijednost”.

Ključni pokazatelj uspjeha jedne nacionalne ekonomije jeste rast bruto društvenog proizvoda, zatim stepen zaposlenosti i nivo životnog standarda građana. Dugoročno posmatrano, sve tri prethodne kategorije se naslanjaju i odražavaju dostignuti nivo konkurentnosti na nacionalnom nivou tako što formiraju tzv. piramidu konkurentnosti.

Slika 2. 1. Piramida nacionalne konkurentnosti

¹ Tako se prema Izvještaju WEF mikroekonomskim fundamentima može objasniti 69% varijacija u konkurentnosti. Vidi šire: WEF; Report 2009–10.

U današnjem, sve kompleksnijem, okruženju preduzeća po osnovu *znanja* stiču ključnu konkurentsku prednost. Skoro sa sigurnošću se može reći da su *necjenovni faktori konkurentnosti* postali ključni. Okolnosti koje dopunjavaju sliku o potrebi potpunijeg izučavanja i integrisanja „menadžmenta znanja” u poslovanje današnjih preduzeća su sljedeće:

- Savremena tržišta su postala sve više ili savršeno konkurentska, a brzina nastajanja inovacija je sve izraženija.

- Sve jači pritisak konkurencije smanjuje broj onih, tj. radnu snagu koja zadržava dragocjeno poslovno znanje.

- Dužina vremenskog perioda posvećenog iskustvu i usvajanju znanja je bitno skraćena, a odluke se moraju donositi hitno.

- Rano penzionisanje i porast mobilnosti radne snage dovodi do bržeg gubitka stečenog iskustva i znanja.

- Kompanije su često prisiljene da izlaze iz oblasti osnovne djelatnosti, s tim da nužne i česte promjene u strategiji poslovanja po pravilu rezultiraju gubitkom znanja u oblasti u kojoj je kompanija bila.

- Danas je većina poslova zasnovana na tzv. „soft” faktorima, savremeno preduzeće je postalo „proizvođač” informacija.

- Proizvodi i usluge su sve više kompleksne, obogaćene značajnom informacionom komponentom, koja je najviše zastupljena u cijeni koštanja proizvoda i usluga.

2. 3. FAKTORI KONKURENTNOSTI – NUŽNOST POMJERANJA FOKUSA PAŽNJE

Dostignuti nivo konkurentnosti jedne nacionalne ekonomije je posljedica uticaja brojnih faktora, koji se tiču konkurentnosti na nivou preduzeća, povoljnog poslovnog okruženja koje podstiče uvođenje novih proizvoda i procesa, te investicija. U tom smislu danas se s pravom govori o tzv. *ekonomiji znanja* i potrebi napuštanja masovne ekonomije. Naime, savremena ekonomija u stvari predstavlja koegzistenciju dvije različite vrste ekonomija: *a)* masovne i *b)* informatičke ekonomije. Masovna ekonomija se zasnivala na dvije temeljne odrednice: *a)* u proizvodnji na ekonomiji obima i masovnoj eksploataciji energenata, kao što su nafta, uglj, plin i sl.; *b)* na masovnoj potrošnji materijalnih dobara i akumulaciji materijalnog bogatstva (nekretnina, kapitala, luksuznih roba i sl.). Za razliku od toga, *ekonomija znanja* ili *informatička ekonomija* koristi znatno manje energije, sirovina i radne snage, ali postiže bolje efekte u ekonomskom smislu, zahvaljujući znanju „ugrađenom”. Novi kvalitet proizvoda se ispoljava u čitavom nizu osobina kao što su: dizajn, korisnost i funkcionalnost, trajnost, veća energetska efikasnost i sl. Gledano u cjelini, razlika je u „masovnom” i „informatičkom” koje je ugrađeno u ekonomiju jer, konačno, ono što danas stvara dodatnu vrijednost jeste novi kvalitet koji donosi primjena znanja i informacija.

Konkurentnost više nije isključivo pitanje lokacije, tehnoloških inovacija ili organizacije. Za razliku od cjenovne konkurencije, čije mogućnosti su često ograničene (jer se cijene ne mogu smanjivati u nedogled), u savremenim uslovima težište tr-

žišnog nadmetanja među rivalima se sve više prenosi na područje *necjenovne konkurentnosti*. Jedan od razloga je i taj što je lista mogućnosti necjenovne konkurencije skoro neiscrpna, a oblici necjenovne konkurencije su različiti koliko su različiti načini diferenciranja proizvoda.

2. 4. ISKAZIVANJE I RAZVOJNE FAZE NACIONALNE KONKURENTNOSTI

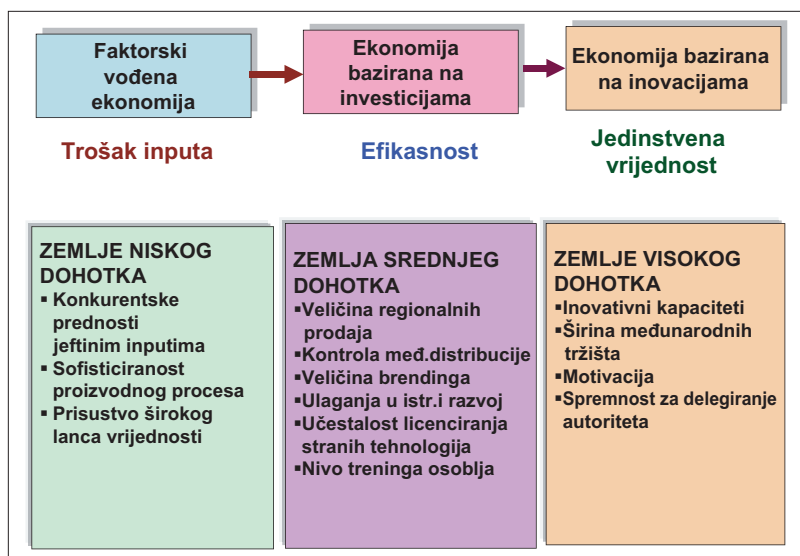
Porast konkurentnosti jedne nacionalne ekonomije podrazumijeva proces evolucije poslovnog okruženja. U tom smislu se mijenja i značaj pojedinih faktora koji utiču na konkurentnost, u zavisnosti od toga u kojoj razvojnoj fazi se neka privreda nalazi. Mjerenje konkurentnosti (WEF) počiva na pretpostavci da nacionalne ekonomije prolaze kroz tri faze razvoja (Slika 2. 2). To su:

1. *Faktorski vođena ekonomija*. U prvoj fazi, troškovi inputa primarno određuju nivo konkurentnosti tzv. faktorski vođene ekonomije, a države u ovoj fazi nastup na tržištu baziraju na naslijeđenim resursima, prije svega neobučenoj radnoj snazi i prirodnim resursima.

2. *Ekonomija bazirana na investicijama*. U drugoj fazi, efikasnost upravljanja određuje ekonomski razvoj koji je baziran na investicijama.

3. *Ekonomija bazirana na inovacijama*. Ključni faktor postizanja konkurentnosti u ovoj fazi je sposobnost proizvodnje *inovativnih proizvoda* sa modernim tehnologijama.

Na prethodno saopštenoj osnovi izvršeno je rangiranje jednog broja zemalja po pojedinim fazama razvoja (Tabela 2. 1).

Slika 2. 2. Faze razvoja nacionalne konkurentnosti

Tabela 2. 1. Države/ ekonomije prema rangu razvoja

FAZA 1 Faktorski vođene ekonomije (38 zemalja)	TRANZICIJA Iz faze 1 u fazu 2 (18 zemalja)	FAZA 2 Ekonomije bazirane na investicijama (26 zemalja)	TRANZICIJA Iz faze 2 u fazu 3 (14 zemalja)	FAZA 3 Ekonomije bazirane na inovacijama (37 zemalja)
Bangladeš	Alžir	Albanija	Bahreine	Australija
Benin	Azerbejdžan	Argentina	Barbados	Austrija
Bolivija	Bocvana	Bosna i Hercegovina	Čile	Belgija
Burkina Faso	Egipat	Bugarska	Hrvatska	Češka
Burundi	Gruzija	Crna Gora	Litvanija	Estonija
Čad Etiopija	Gvatemala	Ekvador	Latvija	Finska
Filipini	Indonezija	Južna Afrika	Mađarska	Japan
Indija	Jamajka	Kina	Meksiko	SAD
Kenija	Kipar	Makedonija	Oman	Kanada
Nigerija	Kuvajt	Panama	Poljska	Južna Koreja
Pakistan	Libija	Peru	Rumunija	Kipar
Tanzanija	Maroko	Srbija	Rusija	Portugal
Uganda	Saud. Arabija	Tunis	Turska	Švajcarska
Vijetnam	Venecuela	Ukrajina	Urugvaj	Slovenija

2. 5. PREGLED DOSTIGNUTOG NIVOA NACIONALNE KONKURENTNOSTI PO ZEMLJAMA

Globalna ekonomija ulazi u novi period ubrzanja kao rezultat sve bržeg razvoja i penetracije informaciono-komunikacionih tehnologija. Svjetski ekonomski forum (WEF) proučava konkurentnost zemalja pune tri decenije. WEF definiše nacionalnu konkurentnost kao skup indikatora, institucija i faktora koji određuju nivo produktivnosti jedne države i uspostavljaju održiv tekući i srednjoročni nivo ekonomskog prosperiteta². *Globalni izvještaj o konkurentnosti* bavi se proučavanjem parametara privreda zemalja radi analize i usmjeravanja ekonomskog razvoja na duži period³.

Uspješnost neke nacionalne ekonomije ili njenih pojedinih privrednih subjekata u savremenom svijetu, koji karakteriše neslućena promjena prirode ekonomije, sve češće se mjeri agregatnim pokazateljem definisanim kao nivo nacionalne kompetitivnosti, odnosno konkurentnosti. U Tabeli 2. 2 navedeno je po deset najbolje ran-

² World Economic Forum, <http://www.gcr.weforum.org/>, *The Global Competitiveness Report 2009–2010*.

³ Još od 1979. godine WEF mjeri konkurentnost grupe zemalja, kao i njihovih kompanija kroz indeks globalne konkurentnosti (*Global Competitiveness Index – GCI*). Pored toga, Svjetska banka od 2004. godine po sopstvenoj metodologiji vrši istraživanje na bazi koga rangira zemlje po „lakoći (jednostavnosti) poslovanja” – *Doing Business Report*. U već drugu deceniju je ušao izvještaj prestižnog IMD centra iz Lozane koji za sada obuhvata svega 57 zemalja (*IMD World Competitiveness Ranking*).

giranih zemalja, prema svakom od izvještaja za posljednju godinu u kojoj je rangiranje izvršeno.

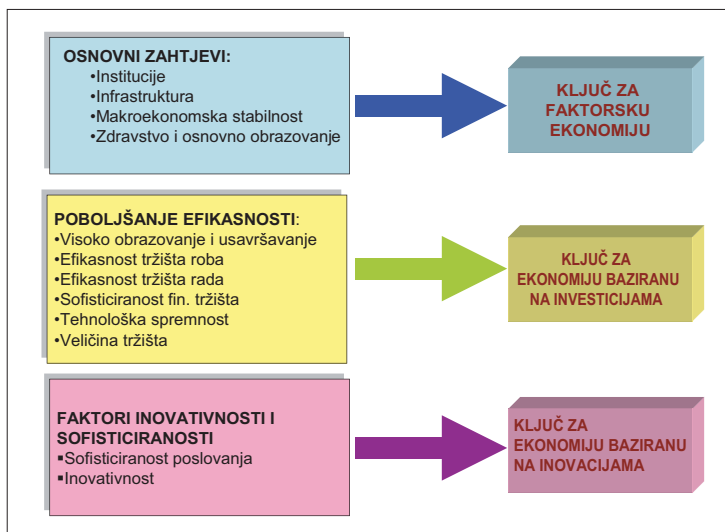
Tabela 2. 2. Deset prvorangiranih zemalja – „top deset” prema različitim globalnim izvještajima (institucijama)

Rang zemalja	WEF (GCI) 2008–2009.	WEF (The Lisabon Review) 2008.	WEF (NRI) 2008–2009.	WEF (T&T) 2009.	WEF (GETR) 2009.	WEF (FinDI) 2009.	WB (DBR) 2010.
1.	Švajcarska	Švedska	Danska	SAD	Singapur	V. Britanija	Singapur
2.	SAD	Danska	Švedska	Švajcarska	Hongkong	Australija	Novi Zeland
3.	Singapur	Finska	SAD	Australija	Švajcarska	SAD	Hongkong
4.	Švedska	Holandija	Singapur	Brazil	Danska	Singapur	SAD
5.	Danska	Austrija	Švajcarska	Španija	Švedska	Hongkong	V. Britanija
6.	Finska	Njemačka	Finska	V. Britanija	Kanada	Kanada	Danska
7.	Njemačka	Luksemb.	Island	Austrija	Norveška	Švajcarska	Irska
8.	Japan	Francuska	Norveška	Švedska	Finska	Holandija	Kanada
9.	Kanada	V. Britanija	Holandija	Njemačka	Austrija	Japan	Australija
10.	Holandija	Belgija	Kanada	Kanada	Holandija	Danska	Norveška

Rang zemlje	IMD (WCY) 2009.	Forbes (BC 4B) 2009.	Legatum (PI) 2009.	Institute for Economics and Peace (GPI) 2009.	Freedom House (DI) 2008.	Bertelsmann (BTI) 2008.	
						Status Index	Management Index
1.	SAD	Danska	Finska	Novi Zeland	Švedska	Češka	Čile
2.	Hongkong	SAD	Švajcarska	Norveška	Norveška	Slovenija	Estonija
3.	Singapur	Kanada	Švedska	Danska	Island	Estonija	Bocvana
4.	Švajcarska	Singapur	Danska	Island	Holandija	Tajland	Mauricijus
5.	Danska	Novi Zeland	Norveška	Austrija	Danska	Mađarska	Slovačka
6.	Švedska	V. Britanija	Australija	Švedska	Finska	Litvanija	J. Koreja
7.	Australija	Švedska	Kanada	Japan	Novi Zeland	Slovačka	Tajland
8.	Kanada	Australija	Holandija	Kanada	Švajcarska	Čile	Urugvaj
9.	Finska	Hongkong	SAD	Finska	Luksemburg	Urugvaj	Hrvatska
10.	Holandija	Norveška	Novi Zeland	Slovenija	Australija	J. Koreja	Latvija

Indeks globalne konkurentnosti (GCI) daje prosjek više različitih komponenti, od kojih svaka odražava jedan poseban aspekt složene dimenzije konkurentnosti⁴.

⁴ Prvi put WEF je objavio svoj izvještaj 1979. godine prema faktorima koji omogućavaju državama da dostignu veći nivo ekonomskog rasta i dugoročnog prosperiteta. 1996. godine, tada vodeći svjetski makroekonomista, Jeffrey Sachs definiše za WEF indeks rasta ekonomije (Growth Competitiveness Index). Dvije godine kasnije, pod vođstvom profesora Michael-a Porter-a, WEF publikuje mikroekonomski indeks kompetitivnosti (Business Competitiveness Index – BCI).

Slika 2. 3. Dvanaest stubova (pillars) kompleksa konkurentnosti

Sve komponente grupišu se u dvanaest osnovnih parametara konkurentnosti, koji se mogu grupisati u tri osnovna zahtjeva, što je prikazano na Slici 2. 3.

Pregled nivoa konkurentnosti na bazi globalnog indeksa konkurentnosti (*Global Competitiveness Index – GCI*), po pojedinim zemljama na bazi Izvještaja za 2009–2010. godinu, dat je u Tabeli 2. 4.

Tabela 2. 4. Rang zemalja prema indeksu globalne konkurentnosti 2009/10. godine

DRŽAVA	Rang 2009/10.	Nivo (max 6)	Rang 2008–2009.
Švajcarska	1	5,60	2
SAD	2	5,59	1
Singapur	3	5,55	5
Švedska	4	5,51	4
Danska	5	5,46	3
Finska	6	5,43	6
Njemačka	7	5,37	7
Japan	8	5,37	9
Kanada	9	5,33	10
Holandija	10	5,32	8
Hongkong	11	5,22	11
Tajvan	12	5,20	17
Velika Britanija	13	5,19	12

Kretanje globalnog indeksa konkurentnosti za Crnu Goru u proteklom periodu, ukupno i po pojedinim „stubovima”, dat je u tabelama 2. 5 i 2. 6.

Tabela 2. 5. Indeks globalne konkurentnosti Crne Gore za period 2007–2010.

Indeks globalne kompetitivnosti rang (GCI) / zemalja	2006/2007. od 122	2007/2008. od 131	2008/2009. od 134	2009/2010. od 133
Indeks globalne konkurentnosti	–	82	65	62
Bazni (faktori) zahtjevi:	–	59	59	65
1. stub: Institucije	–	78	59	52
2. stub: Infrastruktura	–	90	100	93
3. stub: Makroekonomska stabilnost	–	33	35	70
4. stub: Zdravlje i osnovno obrazovanje	–	33	42	40
Pojačivači efikasnosti	–	87	72	65
5. stub: Visoko obrazovanje i trening	–	79	55	57
6. stub: Efikasnost tržišta roba	–	91	69	58
7. stub: Efikasnost tržišta rada	–	52	53	53
8. stub: Sofisticiranost fin. tržišta	–	43	35	17
9. stub: Tehnološka spremnost	–	48	43	45
10. stub: Veličina tržišta	–	130	125	124
Faktori inovativ. i sofisticiranosti	–	97	88	68
11. stub: Sofisticiranost poslovanja	–	90	90	80
12. stub: Inovativnost	–	104	88	56

WEF je istraživanjem indeksa globalne konkurentnosti (GCI) obuhvatio: 2006–2007. 122 države; 2007–2008. 131 državu; 2008–09. 134 države; 2009–10. 133 države.

Tabela 2. 6. Sumarni prikaz ocjena za Crnu Goru po svim komponentama

Stubovi konkurentnosti	Rang	Ocjena (1–7)
Bazni zahtjevi	65	4,4
1. Institucije	52	4,28
2. Infrastruktura	93	3,00
3. Makroekonomska stabilnost	70	4,61
4. Zdravlje i osnovno obrazovanje	40	5,81
Pojačivači efikasnosti	65	4,1
5. Visoko obrazovanje i trening	57	4,79
6. Efikasnost tržišta roba	58	4,27
7. Efikasnost tržišta rada	53	4,52
8. Sofisticiranost finan. tržišta	17	5,01
9. Tehnološka spremnost	45	4,15
10. Veličina tržišta	124	2,24
Faktori inov. i sofisticiranosti	68	3,6
11. Sofisticiranost poslovanja	80	3,82
12. Inovativnost	56	3,29

Tabela 2. 7. Izvještaj o „lakoći poslovanja 2010. g.” – pregled pokazatelja za Crnu Goru

INDIKATOR	CRNA GORA	OECD PROSJ.	INDIKATOR	CRNA GORA	OECD PROSJ.
1. Započinjanje biznisa	85 (+ 22)		6. Zaštita investitora	27 (-2)	
Procedure (broj)	12	5,7	Indeks o step. otkrivanja (0–10)	5	5,9
Vrijeme (dani)	13	13	Indeks o odgovn. direktora (0–10)	8	5
Troškovi (% od prih. po glavi stanovnika)	2,6	4,7	Indeks o lakoći akcionara da tuže (0–10)	6	6,6
Minimalni kapital (% od prih. po glavi stan.)	0	15,5	Indeks o jačini zaštite invt. (0–10)	6,3	5,8
2. Izdavanje građevn. dozvola	160 (+ 6)		7. Plaćanje poreza	145 (-6)	
Procedure (broj)	19	15,1	Isplata (broj u godini)	89	12,8
Vrijeme (dani)	230	157	Vrijeme (sati u godini)	372	194,1
Troškovi (% od prihoda po glavi stan.)	1,086	56,1	Porez na dobit (%)	8,3	16,1
3. Zapošljav. radnika	46 (+ 46)		Porezi i doprinosi na zarade (%)	18,8	24,3
Indeks o teškoći zapošljav. (0–100)	0	26,5	Drugi porezi (%)	1,8	4,1
Indeks strogosti sati (0–100)	20	30,1	Ukupni porezi (% od prihoda)	28,9	44,5
Indeks o teškoći viška radnika (0–100)	20	22,6	8. Prekogranična trgovina	47 (-1)	
Indeks strogosti zapošljavanja (0–100)	13	26,4	Dokumenta za izvoz (broj)	7	4,3
Troškovi viška radnika (br. plaćenih nedjelja)	28	26,6	Vrijeme izvoza (broj dana)	14	10,5
4. Registrov. imovine	131 (-6)		Trošk. izvoza (USD po kontejneru)	775	1,089.7
Procedure (dani)	8	4,7	Dokumenta za uvoz (broj)	7	4,9
Vrijeme (dani)	86	25	Vrijeme uvoza (broj dana)	14	11
Troškovi (% od vrijedn. nekretnine)	3,3	4,6	Trošk. uvoza (USD po kontejneru)	890	1,145.9
5. Dobijanje kredita	43 (-2)		9. Primjena ugovora	133 (-)	
Indeks o jačini zakon. prava (0–10)	9	6,8	Procedure (broj)	49	30,6
Indeks o kreditnim informacijama (0–6)	2	4,9	Vrijeme (dani)	545	462,4
Pokrivenost javnog registra (% punoljet.)	27,6	8,8	Troškovi (% od žalbe)	25,7	19,2
Pokrivenost privatnog biroa (% punoljetnih)	0	59,6	10. Zaključivanje biznisa	44 (-)	
			Vrijeme (godine)	2	1,7
			Troškovi (% od nekretnine)	8	8,4
			Cijena oporavka (centi u dolaru)	43,7	68,6
			UKUPNO	71 (+ 6)	

Izvor: Izvještaj Svjetske banke o lakoći poslovanja, Doing Business Report, 2010.

Pored spomenutog, jedna od bitnih odrednica dostignutog nivoa nacionalne konkurentnosti je sveukupnost faktora koji opredjeljuju domaći biznis ambijent i koji se objedinjavaju u formi zajedničkog iskaza ili tzv. „izvještaja o lakoći poslovanja”. U kojoj mjeri je izmjenom zakonske regulative i njenom dosljednom implementacijom Crna Gora doprinijela olakšanom poslovanju, može se vidjeti u izvještaju Svjetske banke (Tabela 2. 7).

Na bazi podataka iz tabela 2. 5, 2. 6 i 2. 7 mogu se izvući sljedeći zaključci:

– Ovogodišnji izvještaj je najobuhvatniji ove vrste i njime su obuhvaćene 133 zemlje sa oko 90% svjetske populacije.

– Prema ovom izvještaju, Švajcarska zauzima vrh ljestvice, SAD su sa prvog pale na drugo mjesto, a slijede Singapur, Švedska, Danska, Finska i druge zemlje koje su godinama u samom vrhu ljestvice konkurentnosti.

– Najbrže rastuća zemlja na svijetu Kina napredovala je za jedno mjesto – 29.

– Kina i Indija pale su za po jedno mjesto u odnosu na prošlu godinu, ali su održale svoju vodeću poziciju među velikim zemljama u razvoju i nalaze se među prvih 50 zemalja po konkurentnosti.

– Nekoliko zemalja Srednjeg istoka i regiona Sjeverne Amerike su pozicionirane u gornjoj polovini ljestvice, a predvođe Izrael, Kuvajt, Katar, Tunis, Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati.

– Češka Republika (31) je vodeća među zemljama u tranziciji i napredovala je za dva mjesta. Estonija, koja je prošle godine bila ispred Češke, nazadovala je za tri mjesta (35). Slovenija je popravila svoju poziciju i sa 42. mjesta u prošloj spustila se na 37. mjesto u ovoj godini.

– Srbija je sa 85. mjesta pala na 93. Bosna i Hercegovina je isto tako nazadovala za 2 mjesta (sa 107. na 109. mjesto. Mađarska za 11 mjesta (sa 38. na 47. mjesto). Albanija je popravila svoju poziciju i sa 108. u prošloj spustila se na 96. mjesto u ovoj godini.

– Kada je u pitanju lakoća poslovanja, prva četiri mjesta, kao i prethodne godine, zauzimaju Singapur, Novi Zeland, Hongkong i SAD.

– Crna Gora je poboljšala biznis ambijent i za šest mjesta popravila svoju poziciju tako da se nalazi na 71. mjestu u nizu od 183 rangirane zemlje.

– Na rang-listi „lakoće poslovanja”, od zemalja u tranziciji, ispred Crne Gore su rangirane Makedonija (32), Slovačka (42), Bugarska (44), Slovenija (53), dok je istovremeno Crna Gora ispred Poljske (72), Turske (73), Češke (74), Italije (78), Albanije (82), Hrvatske (103) i sl.

2. 6. ZAKLJUČAK

Da bi se bolje shvatila veličina zadatka i šta je potrebno učiniti, treba kazati da se svjetska privreda danas nalazi pod jakim i permanentnim uticajem procesa globalizacije i da je istovremeno postala fleksibilna, otvorena i integrisana. Ujedno, tehnološki napredak, znanje, obrazovanje, stručno osposobljavanje, slobodno kretanje rada i kapitala, kvalitet i drugi faktori, gdje se težište od materijalnih pomjera na tzv. nematerijalne faktore (tzv. siva masa), postali su generatori rasta koji uzrokuju stal-

ne promjene na putu razvoja i podizanja boniteta nacionalne ekonomije, a što se u krajnjem svodi na potrebu i problem podizanja nivoa nacionalne konkurentnosti.

Analiza problema nesumnjivo upućuje na zaključak da je pitanje poboljšanja nacionalne konkurentnosti Crne Gore od posebnog značaja. Ovo je tim značajnije jer Crna Gora raspolaže značajnim komparativnim prednostima koje, za sada, nijesu efektuirane i pretvorene u konkurentne prednosti. U najkraćem, može se reći da se Crna Gora nalazi pred dosta ozbiljnim izazovima, dok, istovremeno, prilika za priključenje razvijenima, čini se, nikada u našoj istoriji nije bila dohvatljivija.

Pri tome ostaje otvoreno pitanje šta učiniti da jedan od nekada „najindustrijskih djelova” bivše SFRJ uspostavi samoodrživ model ekonomije sa standardom života građana dostojnim 21. vijeka. Strateški osmišljenog nacionalnog razvojnog koncepta razvoja još uvijek nema, iako je bilo nekih pokušaja koji su više bili rezultat želja ili „snova” pojedinaca, pri tome percipiranih na pogrešnoj paradigmatškoj osnovi. Krajnje je vrijeme za oslobađanje od nekih ukorijenjenih „akademskih” želja, koje političari nekritički preuzimaju i za pravljenje realnog uvida u ono što se može i što se na toj osnovi želi.

U tom pogledu ključno pitanje je da li će Crna Gora uspjeti i kako da razvije konkurentno okruženje za privredu koja bi mogla dostići nivo koji bi nas približio razvijenima. Dakle, Crna Gora ima jedinstvenu priliku da se suoči sa postojećim preprekama i pokuša uhvatiti priključak sa razvijenim zemljama. U funkciji nužnog zakreta u odnosu na drugačije poimanje konkurentnosti, bitna je spoznaja:

1. da se desio prelaz iz industrijskog u informacijsko doba, a ogleda se u sljedećim trendovima:

– strukturni prelazak iz *radom i kapitalno intenzivnih djelatnosti* u *informacijski i znanjem intenzivne djelatnosti*. Preduzeća sve više prodaju informacije, znanje i „inteligentne” proizvode i usluge, što ima za posljedicu promjenu oblika organizacije i transakcija unutar i između preduzeća;

– globalizacija poslovanja imala je za rezultat promjenu unutar procesa međunarodne podjele rada tako što primat od industrijskih preuzimaju „nacije okrenute znanju”, dok se fizičke, radno intenzivne djelatnosti „izvoze” u manje razvijene zemlje;

– zahvaljujući sniženju transakcijskih troškova, nove informaciono-komunikacione tehnologije omogućile su cjenovno prihvatljivije transakcije i potpun informacijski nadzor nad tržištem;

– sve prethodno navedene promjene očituju se i u svakodnevnom komuniciranju tako da govorimo o „pametnim proizvodima”, „intelektualnom kapitalu”, „knowledge workers-u”, „novoj ekonomiji”, „e-poslovanju”, „virtuelnom preduzeću” i sl.

2. Privreda Crne Gore danas funkcioniše na bazi, još uvijek, nepovoljne ekonomske strukture. Uzroci relativno niskog nivoa konkurentnosti nalaze se u slabijoj tehnološkoj i finansijskoj osnovi, ali i brojnim ekonomskim i neekonomskim faktorima koji su u periodu koji je bio predmet analize karakterisali privredu Crne Gore.

3. Za početak nužno je oslobađanje od nekih jako dugo ukorijenjenih zabluđa. Ako je stvaranje konkurentnog privrednog sistema konačan cilj u kojem treba da učestvuju bogati i zadovoljni ljudi, na taj veliki istorijski izazov i teške zadatke

ne može se odgovoriti ponudom lakih i brzih rješenja. Crna Gora je preskupo platila neodlučnost, podjednako ekonomske i političke prirode. Jednostavnije kazano, nema lakih rješenja nadohvat ruke i stoga je važno raščistiti s nekim iluzijama koje u formi povratnog uticaja imaju razarajući karakter. Prije svega, ukorijenjeno shvaćanje da će ulazak Crne Gore u EU riješiti sve naše ekonomske probleme, da je Crna Gora znatno više od drugih država u okruženju atraktivna za strana ulaganja, ali ulagači samo zbog političke situacije „čekaju” na granicama, da imamo visokoobrazovanu i kvalitetnu radnu snagu, da ćemo lako „instalirati” vladavinu prava, da će država sama od sebe postati efikasna i jeftina i sl.

4. Na bazi podataka koji služe kao osnova za razvrstavanje u pojedinu od razvojnih faza, Crna Gora je svrstana u „fazu 2”; dakle, ocjena je – „efikasnošću vođena ekonomija”. Od zemalja bivše Jugoslavije u toj fazi se nalaze i: Bosna i Hercegovina, Makedonija i Srbija. Na navedenoj listi ispred Crne Gore je Hrvatska, koja se nalazi u tranziciji iz „faze 2” u „fazu 3”, gdje se, između ostalih, nalazi i Rusija. Slovenija je već dostigla „fazu 3” – inovacijama vođena ekonomija i prema dostignutom nivou konkurentnosti se nalazi u društvu najrazvijenijih zemalja svijeta kao što su: SAD, Japan, J. Koreja, Finska, Njemačka, Australija, Švajcarska i druge.

5. Da bi Crna Gora popravila svoju poziciju na rang-listi konkurentnosti, mora se ostvariti poboljšanje u inovacijama, stvaranju povoljnijeg sistemskog ambijenta, prenošenju ili usvajanju novih tehnologija, obrazovanju i preduzetništvu. Suštinski, to znači da se ne može oslanjati na tradicionalnu paradigmu tzv. komparativne prednosti, nego se mora podvesti pod suštinski pojam međunarodne konkurentnosti. Za razliku od nas, na globalnom tržištu sve više se konkuriše na bazi necjenovnih faktora kao što su: kvalitet, dizajn, funkcionalnost, sigurnost, lakoća upotrebe, vijek trajanja, brzina isporuke, ambalaža i sl. U tom smislu se problem sa makronivoa spušta na nivo pojedinih preduzeća koja moraju (svako za sebe) da osmisle osnovu i izaberu vlastitu strategiju za sticanje konkurentne prednosti.

6. Ključna opasnost kada je razvojna paradigmatika osnova Crne Gore u pitanju, ogleda se u nedostatku zajedničke percepcije strateških nacionalnih ciljeva i razumijevanja načina za njihovo postizanje. Bez definicije strateških nacionalnih ciljeva nema ni mogućnosti da se pokušamo približiti nacionalnom konsenzusu o njima. U tom smislu zaključak bi mogao da glasi da se Crna Gora može razvijati samo kao otvorena, preduzetnička zemlja, u kojoj će svi njeni građani moći da ostvare svoje životne ciljeve, kao što su dobro plaćen posao, kvalitet života i visok stepen socijalne jednakosti i uključenosti u sve aspekte života društva. U skladu sa time bi se kao strateški nacionalni ciljevi mogli promovisati sljedeći: ostvarivanje održivog rasta BDP-a, smanjivanje stope nezaposlenosti, jednakost socijalnih šansi i povećanje ukupnog kvaliteta života.

7. Crna Gora se na području obrazovanja suočava sa više izazova. U prvom redu je to nereformisan i nedovoljno finansijski podržan visokoškolski sistem koji se objektivno nije mogao nametnuti kao glavni generator privrednog rasta. Nivo obrazovanja zaposlenih je dosta nizak, tako da je nužno podići kvalitet obrazovnih programa, s tim da višestruko moramo povećati i broj osoba koje učestvuju u tim programima. Ukoliko se želi postići bolji životni standard, on se mora postići unapre-

divanjem obrazovnog sistema i stručnim obrazovanjem radne snage. U suprotnom, to vodi tržišnom takmičenju isključivo po osnovu cijena, uz spuštanje svoje ionako niske zarade. U takvoj trci se ne može izaći kao pobjednik s obzirom na to da se na globalnom tržištu pojavljuju brojni proizvođači koji svoju strategiju konkurentnosti, takođe, zasnivaju na jeftinoj radnoj snazi.

8. Crna Gora kao mala zemlja sa ograničenim resursima teško da se može nametnuti kao ishodište novih tehnoloških iskoraka. Dakle, pred našim preduzećima je izazov razvoja i komercijalizacije tehnoloških pomaka već postignutih negdje drugdje. U tom smislu, tj. radi bolje i brže komercijalizacije tehnologija, i privreda i Vlada moraju više izdvajati za istraživanje i razvoj, zatim, mora se znatno više raditi na širenju „najbolje tehnološke prakse” u privredi, promovisati izvrsnost i sl., pri čemu je naša stvarnost da su mala i srednja poduzeća potencijalni izvori stvaralačke energije koja može pridonijeti oživljavanju i intenzivnijoj dinamici crnogorske ekonomije na dugi rok.

Na kraju, može se zaključiti da je u zemlji koja ima manje od milion stanovnika nemoguće i ekonomski necjelishodno imati sve, od proizvodnje i prerade čelika, aluminijuma, drvoprerade, rudarstva, pa do razvijene trgovine, poljoprivrede, turizma i sl. Ali i sa onim što nam je „od Boga dato”, dakle, polazeći od evidentnih komparativnih prednosti, postoje realne mogućnosti da se njihovim potpunijim efektuiranjem u formi opipljivih konkurentskih prednosti, Crna Gora značajnije pomjeri ka vrhu globalne ljestvice konkurentnosti, što će u cjelini rezultirati i većim životnim standardom građana.

LITERATURA

- [1] *Benchmarking analiza hrvatske konkurentnosti*, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, 2004.
- [2] Đuričin, D.: *Srbija 2012: Vizija razvoja i strategija konkurentnosti*, Kopaonik biznis forum 2006, 11–22.
- [3] Fageberg, J.; Seholec, M.; Knell, M.: *The Competitiveness of nations: Why Some Countries Prosper While Others Fall Behind*, World development. 2007.
- [4] Ferbenks, M.; Lindzej, S.: *Oranje mora*, Stubovi kulture, Beograd, 2003.
- [5] Finska formula 1; Ekonomist magazin, br. 281; oktobar, 2005.
- [6] *Global Competitiveness Report 2006–2007*; The World Economic Forum.
- [7] *Global Competitiveness Report 2007–2008*; The World Economic Forum.
- [8] *Global Competitiveness Report 2008–2009*; The World Economic Forum.
- [9] *Global Competitiveness Report 2009–2010*; The World Economic Forum.
- [10] Grupa autora, *Strategija razvija BH inkubatora od zajedničkog interesa*.
- [11] Jefferson Insitute: *Konkurentnost privrede Srbije*, Beograd, Jefferson Institute uz podršku Narodne banke Srbije, 2004.
- [12] Lojpur, A.: *Nova menadžment paradigma i konkurentnost privrede u posttranzicionom periodu*, Čas. Kvalitet, Poslovna politika, Beograd, br. 7/8, 2007.
- [13] Lojpur, A.; Lakićević, M.: *Korporacijsko upravljanje kao determinanta konkurentne sposobnosti preduzeća*, Banja Vrućica, jun 2007.
- [14] Martins, I. i dr.: *Konkurentnost preduzetništva: međunarodna analiza*, Management, Beograd.

- [15] *Mjere za poboljšanje konkurentnosti srpske privrede*, Poslovna politika, maj, Beograd, 2006.
- [16] Petković, D.: *Business development conference 2008*, Zenica, juni, 2008.
- [17] Popovčić-Avrić, S.: *Konkurentnost-ključni faktor strategije preduzeća*, FON, Beograd, SymOrg, 2008.
- [18] Porter, M.: *Competitive Strategy*, The Free Press, New York, 1980.
- [19] Porter, M.: *O konkurenciji*, FEFA, Beograd, 2008.
- [20] Porter, M.: *Competitive Advantage – creating and sustaining superior performance*, Free Press, June, 1998.
- [21] Porter, M.: *Konkurentna prednost*”, prevod, Asee Books, Novi Sad, 2007.
- [22] Porter, M.: *Regional Competitiveness in Global Economy, The Summit for American Prosperity*, prezentacija, The Brookings Institution, Washington, June, 2008.
- [23] Porter, M. i dr.: *Global competitiveness Report*, više godina.
- [24] Pokrajčić, D.: *Ekonomika preduzeća*, Čigoja štampa, Beograd, 2002.
- [25] Prahalad, C. K.; Hamel, G.: *The core competences of the corporation*, Harvard Business Review; 1990.
- [26] Riderstale, J.; Nordstron, K.: *Funky Business*, prevod, Brograd, 2004.
- [27] Savić, N. i dr.: *Konkurentnost Srbije u regionu*, Miliočerski ekonomski forum, 2008.
- [28] Zbornik radova: *Tehnologija, kultura i razvoj. Konkurentnost privrede i kompetentnost neprivrednog sektora: stanje, mogućnosti i strategije razvoja*”, Beograd, 2004.
- [29] *55 preporuka za povećanje konkurentnosti Hrvatske*, Zagreb, 2005.

Internet izvori:

- a) <http://www.weforum.org>
- b) <http://www.oecd.org>
- c) <http://www.ebrd.com/pubs/index.htm>
- d) <http://www.doingbusiness.org>
- e) <http://worldbank.org>
- f) <http://www.economist.com>
- g) <http://www.1000ventures.com>

